

STO LET LITOMYŠLSKÉHO ORLOJE 1907–2007

Oldřich PAKOSTA

Při pohledu na litomyšlskou radniční věž může návštěvníky města zaujmout orloj, od jehož uvedení do chodu uplynulo letos v říjnu sto let. Pořízením orloje, který by zdobil první patro radniční věže v Litomyšli, se místní zastupitelé vážněji zabývali od počátku roku 1907. O jeho zhotovení se usneslo zastupitelstvo tzv. osady města Litomyše 23. dubna 1907.¹⁾ Zároveň měla být provedena výměna radničních hodin (včetně značně opotřebovaných ciferníků) z konce druhého desetiletí 19. století, jejichž autorem byl hodinář Alois Dobrovský; jím vyrobený hodinový stroj měřil čas – bez větších oprav – bezmála devadesát let.²⁾

Zhotovení nového hodinového stroje radničních hodin a následně orloje město zadalo čáslavskému výrobcí věžních hodin Karlu Adamcovi, o jehož výrobcích získali zastupitelé osady města Litomyše znamenité reference. Adamcova firma založená v roce 1869 vyrobila během třiceti let na 270 věžních hodin určených pro radniční, kostelní a školní budovy, ale i pro mnohé objekty šlechtických sídel.³⁾ Navržením výtvarné kompozice desky litomyšlského orloje byl pověřen mladý talentovaný umělec, student Umělecko-průmyslové školy a následně Akademie výtvarných umění v Praze (žák Vojtěcha Hynaise, Emanuela Dítěte a Jana Preislera)

1) Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále jen SOKA Svitavy), fond Archiv města Litomyšl, odd. III (dále jen AML III), inv. č. 73; Mezifondový soubor kronik (dále jen MSK), sign. KR 33, fol. 239b. Viz též VESELÍK, K.: *75 let litomyšlského orloje*, in: Litomyšlský kulturní zpravodaj, prosinec 1982, s. 12.

2) JELÍNEK, F.: *Historie města Litomyše díl druhý*, Litomyšl 1845, s. 334. SOKA Svitavy, MSK, sign. KR 33, fol. 239b.

3) Reklamní tisk firmy Karel Adamec „*Dodané věžní hodiny*“ z počátku 20. století – SOKA Svitavy, fond AML III, kart. 316; MSK, sign. KR 33, fol. 240a. Viz též VESELÍK, K.: *Litomyšlský orloj* (dále jen *Litomyšlský*), in: *Od Trstenické stezky*, časopis pro dějiny, současnost, kulturu, přírodu na pomezí Čech, Moravy a Kladska, č. 2, 1992, s. 10. Srov. PAKOSTA, O.: *Připomínáme si sto let litomyšlského orloje* (dále jen *Připomínáme si*), in: LILIE. Zpravodaj Města Litomyše XVII, č. 6, s. 10.

Antonín Růžička z Čáslavi (1887–1951).⁴⁾ Možnost jakéhokoli výtvarného díla byla pro začínajícího umělce vítanou pomocí, neboť – jak napsal Karel Adamec – byl Antonín Růžička synem chudého kováře, kterému přispíval na studia profesor Sucharda měsíčně částkou 14 rakouských korun.⁵⁾ Coby pozdější profesor kreslení na Státní průmyslové škole v Praze vynikl autor malby na desce litomyšlského orloje jako portrétista, autor ženských aktů, ale i žánrových obrazů.⁶⁾

Nový (dodnes funkční) stroj radničních hodin dodala čáslavská firma Karel Adamec v květnu 1907; jak uvedl K. Adamec již ve svém dopise z 6. ledna téhož roku – soukolí bude zhotovené z bronzu, hřídele z pružné soustružované oceli, ložiska pak z achátového kamene, aby bylo tření omezeno na nejmenší míru.⁷⁾ Snad právě zmíněné technické prvky umožnily hodinovému stroji dlouhodobou účinnost. V červenci 1907 byly tři zčernalé ciferníky radničních hodin nahrazeny novými, jež zhotovila pražská firma Wolf a Štětka.⁸⁾ Skleněné, bílé, žárovkami zevnitř osvětlené ciferníky byly napájeny elektřinou, kterou do litomyšlské městské sítě dodávala místní elektrárna Františka Háši.⁹⁾ Adamcův hodinový stroj dokázal pracovat po natažení 36 hodin, přičemž „*cimbály*“ – jak napsal litomyšlský kronikář – „*byly ponechány z dřívějších hodin, neb mají doposud zvučného hlasu*“.¹⁰⁾ Finanční náklady spojené s instalací nových

4) SOKA Svitavy, MSK, sign. KR 33, fol. 240a. Snad proto, že se jednalo o dosud neznámého mladého umělce, uvádí kronikářský zápis nesprávné počáteční písmeno Růžičkova křestního jména – *J*. Nepřesné začáteční písmeno malířova křestního jména – *F* – uvedl v poznámce na Růžičkově dopisu ze 7. května 1907, adresovaném Výboru města Litomyšle, též městský kancelista Ladislav Hainz. SOKA Svitavy, Sběrka dokumentace (dále jen SD) – fotografie, fasc. 4.

5) Dopis Karla Adamce z 1. března 1907, adresovaný starostovi osady města Litomyšle (a zároveň litomyšlskému purkmistru) PhMr. Janu Laubovi. SOKA Svitavy, fond AML III, kart. 316. (Dlužno dodat, že PhMr. Jan Laub /1864–1932/ byl v letech 1906–1913 zemským poslancem. LIŠKOVÁ, M.: *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách v letech 1861–1913*, Praha 1994, s. 172.)

6) TOMAN, P.: *Nový slovník československých výtvarných umělců, sešit 10, Pol – Sal*, čtvrté nezměněné vydání, Ostrava 1993, s. 383 – 384. Viz též PAVLIŇÁK, P. – MALÁ, A. – RYWIKOVÁ, B. A KOL.: *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950 – 2004, XIII. Ro – Se*, Ostrava 2004, s. 136.

7) SOKA Svitavy, fond AML III, kart. 316.

8) Dodatečná poznámka v dopise PhMr. Jana Lauba z 13. dubna 1907, adresovaném čáslavskému hodináři Karlu Adamcovi. SOKA Svitavy, fond AML III, kart. 316.

9) SOKA Svitavy, fond AML III, kart. 316; MSK, sign. KR 33, fol. 239b.

10) SOKA Svitavy, MSK, sign. KR 33, fol. 239b. Tuto skutečnost konsta-

radničních hodin a výměnou opotřebených ciferníků novými činily 2 042 rakouských korun.¹¹⁾ Čtvrtý ciferník byl na věž osazen až v roce 1938, a to na její západní stranu; souviselo to s rozrůstáním nové městské čtvrti na levém břehu řeky Loučné.¹²⁾

Orloj byl do spodní partie radniční věže instalován až v říjnu 1907 a 18. téhož měsíce slavnostně uveden do chodu. Realizace celého záměru byla ale v samotných počátcích ohrožena požadavkem zastupitelů osady města Litomyšle, kteří si přáli doplnit orloj postavami 12 apoštolů a Ježíše Krista. Na toto technicky náročné řešení hodinář Karel Adamec nepřistoupil argumentuje tím, že má mechanickou část orloje již hotovou a že by instalace postav musela být doplněna o samostatnou mechaniku; připustil však, že by bylo možné o požadované prvky orloj kdykoli doplnit (což se ale nikdy nestalo).¹³⁾

Ve čtyřech rozích desky orloje o rozměrech 180 x 170 cm namaloval Antonín Růžička v půvabném secesním výtvarném stylu na zlatém pozadí čtyři ženské postavy symbolizující všechna roční období. Mezi figurami na štítících uprostřed stran čtverce jsou (dnes již nečitelné) latinské nápisy, jež při čtení ve směru pohybu hodinových ručiček sestavují větu *virtus oMni loco nasCitur, oMnes InvItat serVos reges*. Poměrně kostrbatý překlad textu z roku 1907 nalezneme v litomyšlské městské kronice – *Výtečnost na každém místě se rodí, všechny pozývá, nízké i vysoké*¹⁴⁾ (doslovnější překlad by mohl znít – *Ctnost se rodí na každém místě; všechny vyzývá /vybízí/, otroky i krále*).¹⁵⁾ Nápis je též chronogramem, neboť větší písmena uvádějí v římských číslicích letopočet 1907. Třeba dodat, že dle původní Růžičkovy skici a průvodního dopisu ze 7. května 1907 měly být ženské postavy zobrazené na desce orloje nahé. Ve zmíněném dopisu Růžička uvedl, že „*má-li působit věc ta moderně, nejlépe bude, uplatněn-li bude ženský akt*“;

toval též Karel Adamec ve svém dopise z 6. ledna 1907, adresovaném „litomyšlské městské radě“. SOKA Svitavy, fond AML III, kart. 316. (Jednalo se tudíž o technické prvky původních hodin Aloise Dobrovského z konce druhého desetiletí 19. století.)

11) Tamtéž.

12) VESELÍK, K.: *Litomyšlský*, s. 11. Srov. PAKOSTA, O.: *Připomínáme si*, s. 10.

13) Dopis Karla Adamce ze 17. dubna 1907 adresovaný PhMr. Janu Laubovi. SOKA Svitavy fond AML III, kart. 316.

14) SOKA Svitavy, MSK, sign. KR 33, fol. 240a.

15) PAKOSTA, O.: *Připomínáme si*, s. 10. Srov. TÝŽ, *Radniční věž: Ženské postavy na litomyšlském orloji měly být nahé* (dále jen *Radniční*), in: Svitavský deník 16, č. 85, s. 6.

dodal, že „*celek – což jest hlavní – musí působiti dekorativně*“. Zároveň ale připustil i jinou alternativu, když v závěru dopisu zmínil, že „*všechny čtyři figury se mohou po případě obléci*“, což se nakonec stalo.¹⁶⁾

Ciferník orloje tvoří 24 hodin a krom denního času ukazuje také pohyb Měsíce a kterým souhvězdím zvířetníku prochází Slunce během roku. Znamení zvěrokruhu (souhvězdí) jsou umístěna na mezikruží uprostřed orloje a obíhá je zlatené Slunce, jehož protipólem je Měsíc.¹⁷⁾

V dobovém regionálním tisku neznámý autor o litomyšlském orloji napsal, že „*hodiny tohoto systému z celého Rakouska má dnes jen Praha, Olomouc a Litomyšl, kde však byly pořízeny oproti dvěma prvním městům nepoměrně laciněji*“.¹⁸⁾ Tuto skutečnost potvrzuje mimo jiné zápis v již zmíněné litomyšlské městské kronice, který vyčísluje veškeré finanční náklady spojené s pořízením litomyšlského orloje ve výši 795,19 rakouských korun.¹⁹⁾

Dlužno dodat, že poměrně zajímavou informací o mnohem starších hodinách, resp. orloji na litomyšlské radniční budově uveřejnil – s odvoláním na zápis v jedné z litomyšlských městských knih – František Jelínek: „*Roku 1690, dne 5. máje na věži domu radního hodiny na poloviční orloj, z předešlých na orloj celý od Eliáše Čermáka, hodináře města Oustí nad Orlicí, předělané a postavené byly*“. Uvedené hodiny prý odbíjely poledne i půlnoc.²⁰⁾

Technické a umělecké provedení litomyšlského orloje je jednoznačně jednodušší a méně okázalé, než je tomu v případě věhlasných orlojů pražského a olomouckého. Sté výročí jeho zhotovení, instalace a uvedení do chodu je však vhodné širší veřejnosti připomenout.²¹⁾

16) SOkA Svitavy, SD – fotografie, fasc. 4. Srov. PAKOSTA, O.: *Radniční*, s. 6.

17) Mj. dopisy Karla Adamce ze 17. dubna a 28. června 1907 adresované PhMr. Janu Laubovi. SOkA Svitavy, fond AML III, kart. 316. Tamtéž, MSK, sign. KR 33, fol. 240a.

18) *O novém orloji v Litomyšli*, in: Obzor litomyšlský III, č. 26 z 26. října 1907, s. 165. Srov. PAKOSTA, O.: *Připomínáme si*, s. 10.

19) SOkA Svitavy, MSK, sign. KR 33, fol. 240a.

20) JELÍNEK, F.: *cit. dílo*, s. 216, též pozn. 2.

21) PAKOSTA, O.: *Připomínáme si*, s. 10. TÝŽ, *Radniční*, s. 6.

Dodané věžní hodiny.

1. Bezděkov, škola.	43. Bělehrad, Srbsko, král. továrna na tabák.
2. Pardubice, škola.	44. Noviny u Mimoně, věž kostelní.
3. Choltice, škola.	45. Velká Kanisza, Uhry, kasárna.
4. Ronov u Čáslavi, věž kostelní.	46. Ledec, radnice.
5. Semtěš, evang. kostelní věž.	47. Žižkov u Prahy, p. Žák, průsvitné hodiny.
6. Jaroměř, škola.	48. Litoměřice, kathedrála.
7. Čáslav, kasárna 21. pěš. pluku.	49. Holice u Olomouce, věž kostelní.
8. Švihov, radnice.	50. Praha, p. Vilímek,
9. Švihov, věž kostelní.	51. Černilov, věž evang. kostela.
10. Machov, věž kostelní.	52. Branná, věž kostelní.
11. Sv. Jiří, věž kostelní.	53. Jásená u Josefova, věž kostelní.
12. Vysoké Mýto, kasárna zemské obrany.	54. Žleby, kníže Auersperg, zámek.
13. Roubovice, židovská modlitebna.	55. Opočno, spořitelna.
14. Bohutín, věž kostelní.	56. Hory Matky Boží u Králik, věž kostelní.
15. Suchá u Nechanic, věž kostelní.	57. Stračov, věž kostelní.
16. Jaroměř, kasárna zemské obrany.	58. Humpolec, věž evang. kostela.
17. Podhořany, p. Welz, zámek.	59. Humpolec, věž katol. kostela.
18. Milešov, Exc. hr. H. Ledebour, zámek.	60. Tovačov, Morava, továrna na cukr.
19. Kremže u Budějovic, zámek.	61. * * *
20. Mladočov u Litomyšle, věž kostelní.	62. * * *
21. Habry, radnice.	63. Dříteč u Pardubic, věž kostelní.
22. Dolní Kralovice, radnice.	64. Josefov, jízdecké kasárny.
23. Štěpánov, p. z Belliotů, zámek.	65. * * *
24. Kohoutov u Král. Dvora, věž kostelní.	66. Moravec, p. baron Gudenus, zámek.
25. Planá, věž kostelní.	67. Vrchoslavice u Jablonce, věž kostelní.
26. Kaňk u Kutné Hory, věž kostelní.	68. * * *
27. Kolín, radnice.	69. Fürstenbruck, věž kostelní.
28. Kolín, věž kostelní.	70. " radnice.
29. Voděrady u Solnice, věž kostelní.	71. Petrovice u Čáslavi, věž kostelní,
30. Hostačov, rytíř z Clannerů, zámek.	72. Slatiňany, kníže Auersperg, věž kostelní.
31. Úpice, věž kostelní.	73. Meziříčí u Opočna, věž kostelní.
32. Chvojno, škola.	74. Šedlčany, věž kostelní.
33. Smiřice, chudobinec.	75. Častolovice.
34. Dejšín u Plzně, škola.	76. Žižkov u Prahy, p. Kovařík, věž domu.
35. Semonice u Josefova, věž kostelní.	77. Praha, ústav slepců.
36. Vojkov, p. hr. Coudenhove, věž kostelní.	78. Hněvčevy, věž kostelní.
37. Novosad, Uhry, kasárna.	79. Cerhovice u Hořovic, věž kostelní.
38. Plátenice u Pardubic, věž kostelní.	80. Klučenice, věž kostelní.
39. Červené Pečky, p. baron Hrubý z Jelení, zámek.	81. Golčův Jeníkov, věž kostelní.
40. Vácov, kníže Schwarzenberg, věž kostelní.	82. Chvala u Prahy.
41. Žířeč, p. Jan Etrich, věž kostelní.	83. Žinkov, D. hrabě Harrach, zámek.
42. Velké Petrovice u Nechanic, věž kostelní.	84. Plzeň, stavitel Kotek.

Titulní list reklamní nabídky firmy K. Adamec v Čáslavi, výroba věžních hodin,
z roku 1907 (SOkA Svitavy, fond AML III, kart. 316).

Praha 7. V. 1907.

Má-li působit vše na mocně, rychle bude, vyplácen-li bude rychleji ať. Celo - což je již hlavně - musí působit dekadence.

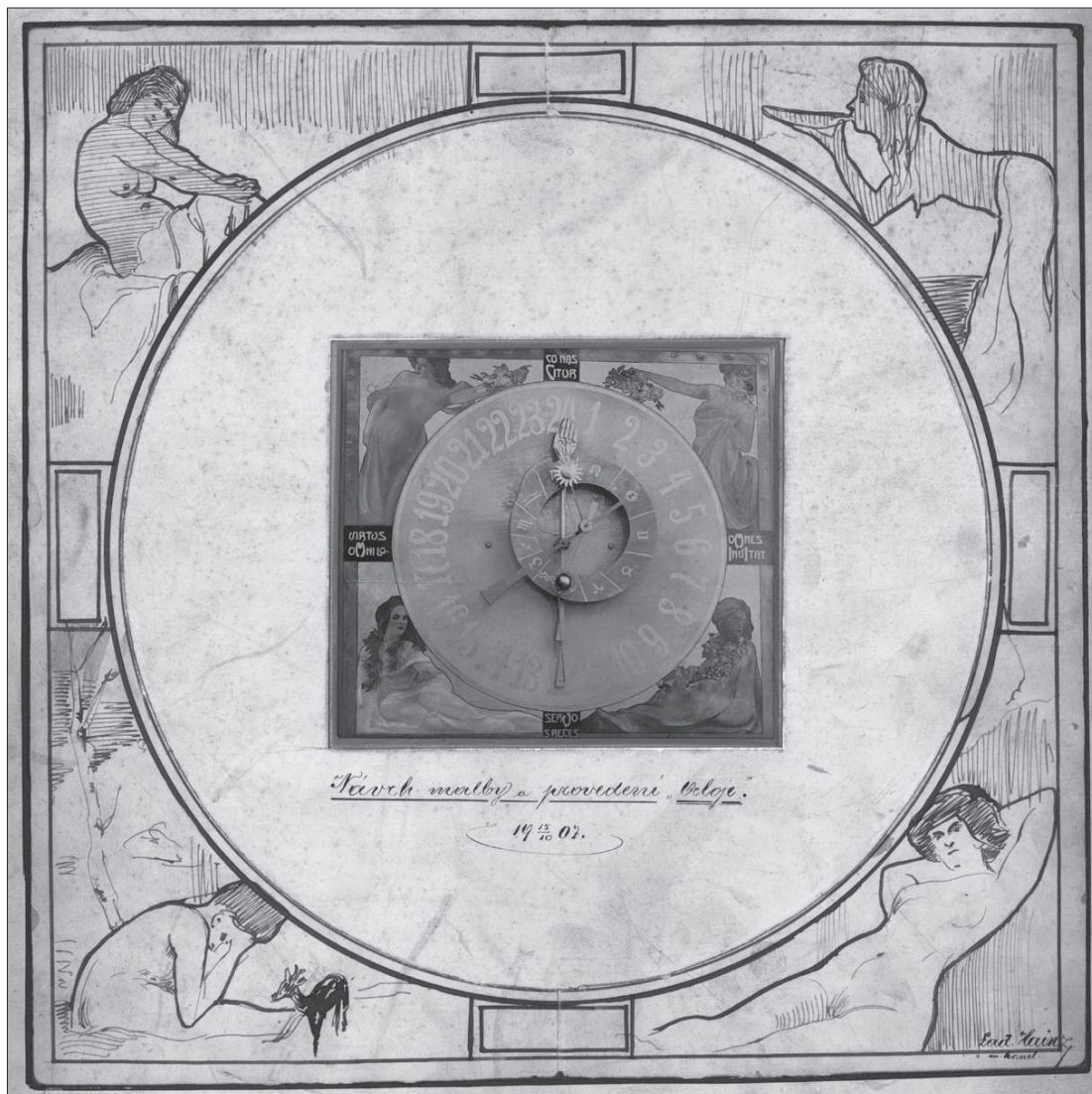
Leveš jako dlaně. S paní nutno při provádění sepsat obchodní jak bohatším formou, tak baro. Sám jest nyní jen povrsem! Ké každému tomu akce, sraoch, troš. buple krajinka v příslušné roem náleže. I akby podobně charakterizovaný.

of jednáních polohách, připravení jsou po připav. sémě, a zároveň poziti jest již však udalné. Vědomy čtyři figury se mohou po případech obléz.

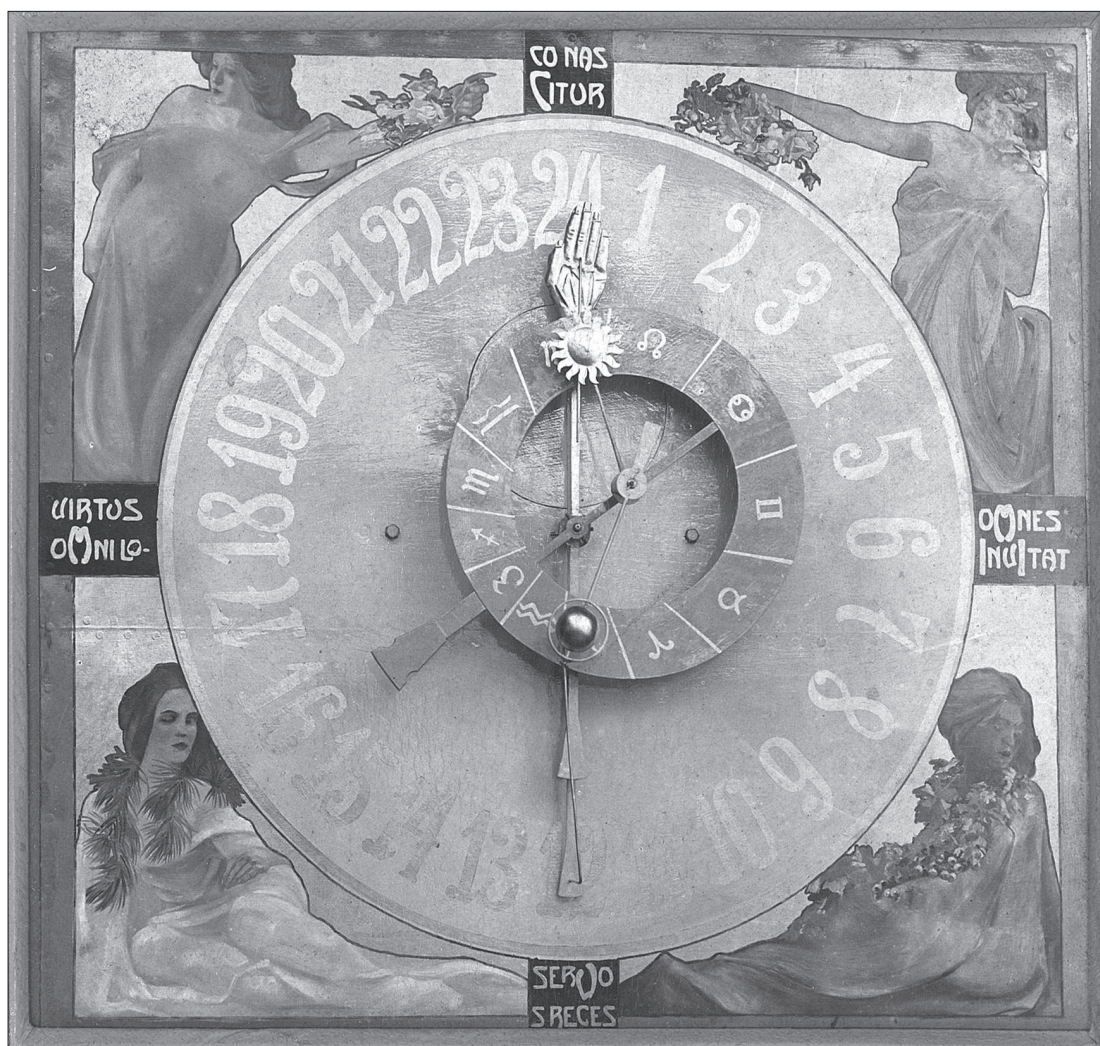
31X 30,05 cm

Dopis začínajícího malíře Antonína Růžičky ze 7. 5. 1907, adresovaný zastupitelstvu osady města Litomyšle (SOKA Svitavy, SD – fotografie, fasc. 4).

Původní kresba malíře Antonína Růžičky z dubna 1907
(v pravém dolním rohu podepsán městský kancelista Lad. Hainz
– SOkA Svitavy, SD – fotografie, fasc.4).

Litomyšlský orloj – stav v říjnu 1907 (SOkA Svitavy, SD – fotografie, fasc. 4).

Litomyšlský orloj – stav v roce 2007 (foto autor).